

Papp György

Az Isten törvényéről szóló tanítás Kálvin teológiájában, a dogmatika és az etika határán

Τὰ δὲ τῆς θεοπνεύστου
διδασκαλίας προστάγματα
νόμος ἐστὶ πάντως τοῖς
ἀκούουσιν.¹

Coelestis autem doctri-
nae instituta omnino sunt
instar legis apud eos
qui audiunt.

Az isteni ihletésű tanítás
rendeletei törvénynek szá-
mítanak mindazoknak, akik
hallják.²

Bevezetés – Isten törvényének meghatározása

A magyar nyelvű teológiai szakirodalomban az Isten törvényéről szóló tanítás részletes kifejtését általában az etikai témájú szakkönyvekben találjuk, mint például Sebestyén Jenő és Török István műveiben.³ Ugyanakkor Tavaszgy Sándor *Református keresztyén dogmatika* című munkája 32. paragrafusában szintén részletesen tárgyalja a témát, amikor Isten kegyelmének munkáiról ír. Figyelemre méltó, hogy az említett szakmunkák a törvényről szóló tanítást az evangéliumról szóló tanítással együtt tárgyalják.

Törvény és evangélium: a köztudatban e két fogalom egymás (részleges) ellentétévé vált, éspedig a félreértések sorozatának következtében. Sőt mi több, sok keresztyén így vélekedik: mivel a „törvény utáni” időszakban élünk, az ószövetségi törvény paragrafusai nem érvényesek reánk, ugyanis életünket az evangélium ígéretei határozzák meg. Ezzel a hozzáállással viszont több ok miatt is gond van. 1. Isten törvényét az Ószövetség törvénykezési paragrafusaiival azonosítja. Ezzel szemben igazat kell adnunk azoknak a teológusoknak, akik azt hangsúlyozzák, hogy hamis alternatíva lenne az Ószövetségről mint törvényről, az Újszövetségről pedig mint evangéliumról beszélni, hiszen

¹ Oratio in diem natalem Christi. In: Migne, J. P.: *Patrologiae cursus completus*. Series Graeca, vol. 46. 1127–1128.

² Nüsszai Gergely: Homilia az Úr születésére. In: Vanyó László (szerk.): *Ókeresztyény írók*. XVIII. kötet. Szent István Társulat, Budapest 2002, 212.

³ Meg kell jegyeznünk, hogy bár mindkét szerző dogmatikai és etikai tárgyú művet is írt, és műveik különböző teológiai irányzatot képviselnek, az Isten törvényéről szóló tanítás részletes kifejtését mindketten *Etika* című munkájukban írták meg. Szűcs Ferenc szintén az etika keretén belül tárgyalja az Isten törvényéről szóló tanítást (*Teológiai etika*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest 1993).

az Újszövetségben is megjelenik a törvény, és az Ószövetségben is benne van az evangélium.⁴ 2. részlegesnek tekinti Isten törvényének érvényességét, holtot éppen maga Jézus Krisztus hangsúlyozza, hogy a törvényből egy ióta vagy egy pontocska sem vehet el mindaddig, amíg az egész be nem teljesedik (Mt 5,17–20). 3. A Szentírás egységében ott kelt belső feszültséget, ahol tulajdonképpen nincs is ellentét. A Szentírásra ugyanis úgy kell tekintenünk, mint organikus egységre, amely teljes egészében Isten Igéjét közli, és amelynek belső egységét nem bontja meg értékkülönbség. Nem mondhatjuk tehát, hogy Isten Igéjében két ellentétes front találkozik, ti. a törvény és az evangélium, s e kettő közül számunkra fontosabb az evangélium.

Szűcs Ferenc szerint a törvény és evangélium a protestáns teológia hatására vált jelentőssé a keresztyén etikában, és arra a kérdésre keresi a választ, hogy Isten feltétlen kegyelme milyen viszonyban van az ő parancsolataival.⁵ Luther Márton szerint csak az lehet teológus, aki ért a törvény és az evangélium megkülönböztetéséhez, a keresztyénségben ugyanis ez a legmagasabb rendű művészet.⁶ Ő azt állítja, hogy a törvény Isten szentségét jelenti ki a parancsolatok közlésével, és mintegy kalapács és ítélet a keményszívű ember megtörésére. Az evangélium pedig Isten kegyelmét hirdeti az ígéretekkel, és ezért bizonyos szinten ellentmondásban áll a törvénnyel és nem is férhetnek meg egy szívben.⁷ A lutheri gondolat téves értelmezése nagyban hozzájárulhatott ahhoz, hogy némelyek feloldhatatlan ellentétet véljenek felfedezni a törvény és az evangélium között. A szembeállítás általában Pál apostol nevéhez kötik, azonban igazat kell adnunk Wolfhart Pannenbergnek, aki *Rendszeres teológiájában* ismételten azt hangsúlyozza, hogy Pál apostol nem az evangéliumot állította szembe a törvénnyel, hanem a hitet, a kegyelmet vagy a Szentlélek munkáit, jóllehet a hit üzenete, amely Szentlélektől származik és ellentétben áll a törvény cselekedeteivel, lényegileg azonos az evangéliummal.⁸ Pál apostol ugyanis nem az üzenet formájára helyezi a hangsúlyt, hanem a hit, a kegyelem és a Szentlélek új valóságára. Ezek pedig túlmutatnak a törvényen és cselekedetein.

Ezért, mielőtt elkezdenénk ismertetni az Isten törvényéről szóló tanítást, le kell szögeznünk néhány alapvető szempontot, és a lehető legpontosabban meg kell határoznunk Isten törvényének lényegét.

A legáltalánosabb meghatározás szerint törvénynek nevezzük azokat a szabályokat és feltételeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy valami a maga

⁴ Szűcs Ferenc: *Teológiai etika*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest 1993, 35. Török István: *Etika*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1997, 56–57.

⁵ Szűcs Ferenc: *i. m.* 35.

⁶ Németh Dávid: *Isten munkája és az ember lehetőségei a lelkigondozásban*. Kálvin Kiadó, Budapest 1993, 75.

⁷ Szűcs Ferenc: *i. m.* 37.

⁸ Pannenberg, Wolfhart: *Systematic Theology*. Volume III. Eerdmans, Grand Rapids 2004, 61.

rendeltetésének és lényegének megfelelően éljen, történjék, vagy valósuljon meg.⁹ E meghatározás alapján elmondhatjuk, hogy általában véve a törvényre a rend megőrzése és fenntartása végett van szükség. A reformáció korának szóhasználatával élve, általános értelemben a törvény olyan tisztességes parancs, amely engedelmségre kötelezi az értelmes lényeket; engedelmség esetében jutalmat ígér, míg az engedetlenek irányában büntetést helyez kilátásba.¹⁰

Ha azonban a törvényt teológiai szempontból is meg akarjuk határozni, célszerű, ha a *Második Helvét Hitvallás*¹¹ szavait vesszük alapul:

„Tanítjuk, hogy Isten törvénye mutatja meg nekünk Isten akaratát: mit akar tőlünk, vagy mit tilt meg nekünk, mi a jó és igazságos, vagy mi a rossz és igazságtalan.” (II. HH 12,1).

Szegedi Kis István külön kiemeli, hogy Isten milyen okból adta a törvényt az embernek. Azért, mert az emberek vagy nem fogják fel, mit kell cselekedniük és hogyan kell élniük, vagy ha fel is fogják, nem hajlandóak arra, hogy azt szeressék, és előírásainak megtartására teljes lélekkel törekedjenek.¹² A hitvallás tisztázza:

„e törvény maradéktalanul közli velünk Isten teljes akaratát és az élet minden területén szükséges összes parancsolatát.” (II. HH 12,3)

Legjelentősebb teológusaink azonban azt is hangsúlyozzák, hogy a törvény több jelentésárnyalattal is bír a Szentírásban: jelöli mindenekelőtt Isten Ószövetségben kijelentett akaratát, közelebbről az ószövetségi törvényt, in concretissimo pedig a Tízparancsolatot.¹³ Azonban azt is tudatosítanunk kell, hogy bár a törvény valóban Isten kijelentett akaratát jelenti, ez az akarat mégsem Isten atyai és személyes akarata, amely közvetlenül tanítja az embert, hanem Isten személytelen, konkrét és rögzített akarata.¹⁴ Arról viszont, hogy Emil Burnner szerint ez mit is jelent és miért van ez így, később lesz szó, a törvény eredetét vizsgáló alpont alatt.

A reformátorok különösképpen hangsúlyozták,¹⁵ hogy míg az emberi törvények külső cselekedeteket (*actiones externa*) várnak el az emberektől,

⁹ Sebestyén Jenő: *Református etika*. Iránytű Kiadó, Budapest – Gödöllő 2000, 163.

¹⁰ Ursinus, Zacharias: *Corpus doctrinae orthodoxae*. Edidit David Pareus, Heidelberg 1612, 558. *Est autem lex in genere, sententia praecipiens honesta, obligans naturam rationalem ad obedientiam, cum promissione praemii, si obedientia praestetur, et comminatione poenae, si violetur.*

¹¹ A továbbiakban: II. HH.

¹² Szegedi Kis István: *Theologiae sincerae loci communes*. Basilea 1603, 47.

¹³ Tavaszy Sándor: *Református keresztyén dogmatika*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2006, 177.

¹⁴ Brunner, Emil: *The Christian Doctrine of Creation and Redemption. Dogmatics*. Vol. II. The Westminster Press, Philadelphia s. a., 120.

¹⁵ Ursinus, Zacharias: *i. m.* 559.

addig Isten törvénye megköveteli a külső cselekedeteken túl a belső lelki hozzáállást és lelkületet, illetve az ennek megfelelő szavakat és cselekedeteket is. Jutalmazás és büntetés tekintetében pedig nem csupán ideig való és testi, hanem örökkévaló és lelki jutalmat, illetve büntetést helyez kilátásba. Míg az emberi törvények változnak és érvényüket veszítik, addig az Isten törvényének egy része örökkévaló és változhatatlan, míg csupán másik része változó.

Ahhoz pedig, hogy megállapíthassuk az Isten törvényéhez való viszonyulásunk szempontjait, mindenképp Jézus Krisztus szavaira kell figyelniünk, amelyekben a törvénynek a tanítványok életében betöltött szerepéről beszélt: *Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt vagy a próféták tanítását. Nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem, hanem hogy betöltsen azokat. Mert bizony mondom néktek, hogy amíg az ég és a föld el nem múlik, egy ióta vagy egy vessző sem vész el a törvényből, míg minden be nem teljesedik. Tehát ha valaki a legkisebb parancsolatok közül akár csak egyet is eltöröl, és úgy tanítja az embereket, az a legkisebb lesz a mennyek országában; ha pedig valaki ezeket megtartja és tanítja, nagy lesz az a mennyek országában. Mert mondom nektek, ha a ti igazságotok messze felül nem múlja az írástudókét és farizeusokét, akkor semmiképpen sem mentek be a mennyek országába.* (Mt 5,17–20)

Jézus Krisztus szavai három olyan mozzanatot tartalmaznak, amelyek a törvényhez való viszonyulásunk alapvető szempontjait képezik:

- a) Jézus Krisztus nem törölte el Isten törvényének érvényességét, hanem
- b) azt teljes egészében be kell tölteni, valamint
- c) a legkisebbnek tűnő parancsolatok is ugyanolyan fontosak, mint az úgynevezett „legnagyobb” parancsolatok.

Főként a mondat szóhasználata miatt figyeljük meg a Mt 5,17-et: *Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας* – *ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyen a törvényt vagy a próféták tanítását.* Jézus szavait parafrázálva: ne tegyétek szokássá, hagyománnyá vagy törvényre azt a gondolatot (vélekedést), hogy célom Isten Tórájának (tanításának, útmutatásának) az eltörlése. Ellenkezőleg: célom Isten törvényének a betöltése, célba juttatása.

Isten törvénye tehát nyilvánossá teszi Isten akaratát, és az a célja, hogy a bűn által megrontott világban fölmutassa és fönntartsa azokat az értékeket, amelyek Isten akaratához igazítják az ember életét. Ha valóban igeszerűen akarunk beszélni Isten törvényének helyéről a keresztyén ember életében, világosan kell látnunk a törvény és evangélium közti ellentmondás nélküli kapcsolatot, hogy Isten Igéje evangélium és törvény, törvény és evangélium egyben.¹⁶ Helyesen állapítja meg Tavaszy Sándor a törvény és az evangélium összetartozásáról, hogy az ótestamentumi törvény és az újtestamentumi evangélium egyaránt *Isten kegyelmi szövetségének okmánya.*¹⁷

¹⁶ Török István: *i. m.* 56.

¹⁷ Tavaszy Sándor: *i. m.* 176.

Exkurzus: a törvény megjelölésére használt bibliai fogalmak

Az Ószövetség elsődlegesen III. ירה igéből származó תורה főnévvel jelöli a törvényt.¹⁸ Az ige jelentése: *kezet kinyújtani, utat mutatni*; átvitt értelemben: *tanítani*. A תורה főnév elsődleges jelentése tehát: *tanítás, útmutatás, intés, intelem* (szülőé, Istené, bölcské egyaránt).¹⁹ A תורה szó jelentésmezeje fokozatosan bővült: eleinte ugyanis sajátos élethelyzetekre vonatkozó konkrét útmutatásokat, parancsokat jelentett, később a kultikus életre vonatkozó parancsokra is alkalmazták, végül pedig a próféták orákulumait is jelentette és általában Isten akaratát.²⁰

A Tóra viszont nem egy kazuisztikus esetben felhangzó isteni válasz, hanem Isten tanítása, Kijelentése a maga egészében és teljességében.²¹ Az ószövetségi törvény a szövetség összefüggésébe ágyazódik, és Isten akaratának sajátos kinyilvánítását jelöli, amely Izráel és Isten, valamint a szövetséges nép tagjainak egymáshoz való viszonyát szabályozza.²²

Az Ószövetségben van még öt olyan szó, amelyek általában a törvénnyel kapcsolatban fordulnak elő, és sok esetben a Tóra szinonimái, máskor pedig a Tóra egyes részeinek (műfajainak) irodalmi meghatározásai, amelyek együtt alkotják a Tórát. E szavak a következők: ערוית – *ünnepélyesen adott és átvett rendelkezés, amit kötelező törvénynek ismertek el*; חק – *áthághatatlan okleveles megállapítás, törvény*; נושפט – *ítélet, jog, jogszabály, jogi kódex*; מצוה – *parancsolat, rendelet*; פקודים (csak többes számban fordul elő) – *parancsok, kijelentések, felszólítások*.²³ E szavak közül most csupán a két leggyakoribb és egyben legfontosabb jelentéséhez fűzünk néhány magyarázó megjegyzést. A חק főnév általános értelemben – bár jelöli a *határozatot, szokást és erkölcsöt* is, a törvénnyel kapcsolatosan azonban a Tóra célját megfogalmazó kifejezés: Isten a Tórát rendelkezésként adta Izráelnek, és e rendelkezésben a felől az élet felől rendelkezik, amelyet elvár az ő népétől.²⁴ A מצוה pedig határozott parancsot, intést jelent, olyan rendeletet, amely a közösség életét szabályozza, és amely által Isten népének morális tisztaságát és egységét akarja megőrizni. Isten tehát jogszabályként adta a Tórát Izráelnek, hogy Izráel erkölcsileg tiszta népként élhessen.²⁵

A תורה-nak azonban nem csupán a fennebb felsorolt héber szavak a szinonimái vagy műfaji meghatározásai, hanem kapcsolatban áll két másik szóval is, amelyek főként a bölcsességi irodalomban gyakoriak: ezek a נוכר (fegyelmezés, intés, tanítás) és a חכמה (bölcsesség) szavak.²⁶ E szóhasználat azt is jelzi, hogy a törvényadással nem csupán az volt Isten célja, hogy Izráel erkölcsileg tiszta népként élhessen, hanem az is, hogy a választott nép fegyelmezett és bölcs életvitelt folytathasson.

¹⁸ Az Ószövetségben előforduló szavak elemzésénél elsősorban Molnár János kutatási eredményeire támaszkodom.

¹⁹ Molnár János: *Sófoniás próféta könyvének és Malakiás próféta könyvének magyarázata*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1996, 59.

²⁰ Murray, J.: Law szócikk. In: Douglas, J. D. (ed.): *The New Bible Dictionary*. Eerdmans, Grand Rapids 1973, 718.

²¹ Molnár János: *i. m.* 184.

²² Kozma Zsolt: Törvény, parancsolat szócikk. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Bibliai fogalmi szókönyv*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1992, 330.

²³ Molnár János: *i. m.* 184.

²⁴ Uo. 161.

²⁵ Uo.

²⁶ Murray, J.: *i. m.* 718.

Az Újszövetség a νόμος²⁷ szóval jelöli a törvényt, amelynek alapjelentése *szokás, hagyomány, közfelfogás, irányelv, szabály, törvényerejű szokás*, és így *törvény*.²⁸ A szó igei formája a νομίζω, amelynek jelentései: *szokásként megtart valamit, használ, tisztel, hisz valakiben, tart valaminek, hisz, gondol, meg van győződve*.²⁹ Az újszövetségi szóhasználatban a νόμος egyaránt jelöli Mózes öt könyvét (Mt 12,5; 1Kor 9,8), de az egész Ószövetséget is (Mt 5,18; Jn 10,34; Róm 3,19),³⁰ viszont nem egy esetben jelöli *Isten akaratát*, vagy akár egy-egy *hatékony és irányító alapelvet* is (Róm 3,27, ahol az apostol a hit „törvényéről” beszél).

A törvény hármasság felosztása

Bár Isten törvénye egyetlen egység – idézik reformátoraink a régi és elterjedt tanítást –, a jobb érthetőség kedvéért azonban három részre oszlik. Hesselink megvizsgálta Kálvinnak Isten törvényéről alkotott felfogását, és azt állítja, hogy ez a felosztás Aquinói Tamás nevéhez köthető, aki a *Summa Theologicá*ban hasonló felosztást alkalmazva tárgyalja az Isten törvényéről szóló tanítást.³¹ Szem előtt kell tartanunk – írja Kálvin – azt az elterjedt felosztást, amely Istennek Mózes által adott egész törvényét erkölcsiekre, szertartásiakra és törvénykezésekre osztja fel, és ez utóbbi kettőt az erkölcsi törvénynek rendeli alá.³² Hasonlóképpen tanít Bullinger is, amikor így ír *A keresztyén vallás summája* című művében:

„Az első a Tízparancsolat, amely alapja és összefoglalása Isten minden parancsolatának, ugyanis minden más parancs, törvény, szokást és erkölcsöt érintő rendelkezés a Tízparancsolatból származik.

Másodszor a Tízparancsolat mellett vannak szertartási törvények, erkölcsre és szokásokra vonatkozó utasítások, az evést, az ivást, a tisztaságot és a tisztátalanságot, de mindenekelőtt az istentiszteletet szabályozó rendelkezések. [...]

Harmadszor vannak törvények a bíraskodásról és ítélkezéssel, a többségről, az alattvalók tartozásairól és köteleességeiről, a kormányzásról, a gonoszok megbüntetéséről, a jók oltalmazásáról, a tulajdonról és az örökségről, az adásvételről és a kölcsönökről, a hűberről, a háztartásról és sok más hasonlóról.³³

²⁷ Nem tévesztendő össze a νόμος szóval, melynek jelentése: *lakás, lakóhely, tartomány* (Egyiptomban), *legelő, fű, takarmány, élelem*. Ld. Györkösy Alajos – Kapitány István – Tegye Imre: *Ogörög magyar nagyszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993, 703.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Kozma Zsolt: *i. m.* 331.

³¹ Ld. Jonathan F. Bayes: *The Threefold Division of the Law*. <http://www.christian.org.uk/html-publications/theology/threefold.pdf> (megnyitva 2011. március 3-án).

³² Inst. IV. 20,14 – Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*, II. kötet. Kálvin Kiadó, Budapest 1995, 762.

³³ Heinrich Bullinger: *A keresztyén vallás summája*. Limache Verlag, Zürich 1997, 59.

Kálvin és Bullinger tisztánlátására vall azon megállapításuk, hogy a szer-tartásokról és a bíraskodásról szóló törvények a Tízparancsolat alá vannak rendelve és annak magyarázatában és alátámasztásában nyújtanak segítsé- get. Hasonlóképpen fogalmazott Ursinus is, amikor azt állította, hogy az er- kölcsei törvény az összes olyan polgári és ceremoniális jó törvény kútfeje (*fons omnium aliarum legum bonarum*), amelyeket valóban törvénynek lehet nevezni, és amelyek teljes mértékben megegyeznek a Tízparancsolattal.³⁴ Isten törvényében világosan előttünk állnak mindazok a kötelezettségek, amelyekkel Istennek és embertársainknak tartozunk. Ezt az egész életet át- fogó és szerteágazó törvényt foglalja össze a Tíz Ige, annak érdekében, hogy áttekinthetővé és érthetővé tegye az ember számára. Ezért írja Kálvin az *Institutio* első kiadásában:

„Az egész törvényt elénk tárja ez a tíz parancsolat. Ennél több útmu- tatásra nincs is szükségünk mindazok felől, amiket Isten vagy megkö- vetel tőlünk, vagy megtilt nekünk mind önmagával, mind másokkal szemben. Nem nehéz belátni, hogy mindez mire irányul: arra ti., hogy szeretetre tanítson meg minket.”³⁵

Mivel a Tíz Igében előttünk áll Istennek egész törvénye, szükséges, hogy minden ember ismerje és kívülről tudja a Tízparancsolatot, megértse és el- méjében megőrizze.³⁶ Isten törvénye ugyanis nem csupán külső cselekedete- ket parancsol vagy tilt, hanem kiterjed a gondolatokra, sőt a szív legbelső érzelmeire is, hogy így tanítsa meg az embert a helyes istentiszteletre és az igazi engedelmségre.³⁷

Isten törvényének ez a hármas felosztása két lényeges dolgot tanít meg a mindenkori embernek: először azt, hogy nincs egyetlen életterület sem, amelyet ki lehetne vonni Isten törvényének a hatásköréből, hiszen Isten a teljes emberi életre tart igényt, és ezért adott erkölcsi, kultikus és polgári törvényeket, amelyek átfognak minden életterületet. Másodszor pedig az is nyilvánvaló lesz, hogy nincs egyetlen olyan megnyilvánulás sem, amely mentesülne Isten törvénye alól: szavak, gondolatok, cselekedetek és mu- lasztások egyaránt a törvény ítélete alá esnek. Isten ugyanis a teljes emberi életre tart igényt, a Szentírás pedig ennek érdekében különös hangsúllyal tanítja a törvény lelkiségét (Róm 7,14), ami Kálvin értelmezése szerint arra utal, hogy Isten nemcsak cselekedeteket vár el az embertől, hanem az egész elme, az egész lelkület és az egész akarat engedelmségét követeli.³⁸

³⁴ Ursinus, Zacharias: *Corpus doctrinae orthodoxae*. Edidit David Pareus, Heidelberg 1612, 560.

³⁵ Kálvin János *Institutiója*. Stichting Hulp Oost Europa, Budapest 1995, 42.

³⁶ Heinrich Bullinger: *i. m.* 59.

³⁷ Kálvin János *Institutiója* 43.

³⁸ Ld. uo. 43–44.

A törvény eredete

A teológiai közvélemény szerint Pál apostol, a törvény eredetét kutatva egyértelműen tanítja, hogy a törvény a bűn miatt jött be a világba (például: Róm 5,13; 7,7–8). Eszerint azért áll előttünk a Szentírásban lejegyezve Isten törvénye, mert az ember engedetlenkedett Istennel szemben, elszakadt Teremtőjétől, és szükség volt egy külső hatalomra, amely kordában tartsa és fegyelmezzze a bűnös embert. Hasonló szavakkal fogalmaz Kálvin is az *Institutio* 1559-es kiadásának második könyvében, amikor a törvény eredetéről beszél. Pál apostolra hivatkozik, aki a Gal 3,19-ben azt tanítja, hogy a törvény a bűnök miatt adatott annak érdekében, hogy kárhatásokról meggyőzve, megalázza az embereket.³⁹

Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a bűneset előtt nem volt szükség Istennek valamiféle kijelentett akaratára vagy valamiféle „törvény”-re. Isten ugyanis megtiltotta az embernek, hogy egyen a jó és rossz tudásának fájáról. A Szentírás ezzel nem csupán azt akarta kifejezni, hogy Isten már kezdetben közölte akaratát az emberrel, hanem elsősorban azt, hogy a jó és a rossz megkülönböztetésének lehetőségét nem helyezte az ember hatáskörébe. Ez viszont azt is jelenti, hogy szükség volt valamiféle törvényre, amely az Isten és ember közötti kapcsolatot szabályozta, és kifejezésre juttatta a közösség megvalósulásának szabályait. Isten ugyanis az embert meghatározott céllal teremtette. E célt a *Heidelbergi Káté* így fogalmazza meg:

„[Isten az embert] valójában jóvá és önmagához hasonlóvá teremtette. Ez azt jelenti, hogy valóságos igazságosságot és szentséget ajándékozott neki annak érdekében, hogy az ő teremtő Istenét igazán megismerje, teljes lelkéből szeresse, övele boldogan örökké éljen, valamint őt dicsérje és magasztalja.”⁴⁰

A Káté Szentírásban gyökerező feleletéből egyértelműen kiderül, hogy Isten az embert közösségre teremtette: közösségre önmagával és embertársaival. E közösség jellemzői a valóságos és színről színre való istenismeret, amelyhez természetszerűen hozzátartozik a helyes önismeret is, valamint az Isten iránti szeretet, az Istennel való boldog és örökké tartó életközösség, valamint az Istent dicsőítő életforma.

Ahhoz azonban, hogy megvizsgálhassuk, milyen formában volt jelen Isten törvénye a bűneset előtt az emberiség életében, illetve milyen szerepet töltött be, induljunk ki a *Westminsteri Hitvallás* megállapításából:

„Isten Ádámnak törvényt adott; a cselekedeti szövetséget, mellyel mind őt, mind utódait személyes, teljes, pontos és állandó engedelmességre kötelezte. Betöltése esetén életet ígért, megszegése esetén pedig halállal

³⁹ Inst. II. 7,2 – Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. I. 331.

⁴⁰ *Heidelbergi Káté*, 6. kérdés-felelet (saját fordítás).

fenyegette meg. Hogy e törvényt megtarthassa, megáldotta őt erővel és készséggel.”⁴¹

Megállapíthatjuk tehát, hogy a bűneset előtt szükség volt ugyan Isten kijelentett akaratára, ez azonban mégsem volt hasonló ahhoz a törvényhez, amelyet Isten a bűnesetet követően jelentett ki, és amelyet évezredekkel később Mózes foglalt írásba Isten parancsára. Találón hangsúlyozza Brunner, hogy a bűneset előtt az ember Isten szeretetközösségében élt, és Isten személyesen közölte vele akaratát,⁴² ennek megfelelően pedig azt a „törvényt”, amely az Isten és ember közötti kapcsolatot szabályozta, Isten az emberrel való személyes közösségben, személyes közlés révén adta az ember tudtára. Célja pedig minden kétséget kizáróan az volt, hogy az embert megtartsa az Istennel való boldog⁴³ közösségben. Amikor azonban az ember engedetlenkedett Istennel szemben, ez a közvetlen kapcsolat is elveszett. A bűneset ugyanis – lényege szerint – az ember lehetetlen erőfeszítése, hogy Istentől való létét (*a Deo esse*) önmagából való létté (*a se esse*) változtassa. Ennek következménye az, hogy a bűneset után Isten többé nem találkozik személyesen az emberrel, hanem egy személytelen hatalom képviseli őt: a törvény. Ezért nevezi Brunner a törvényt *Isten képviseleti jelenlétének*,⁴⁴ és minden bizonnyal erre utalt, amikor azt hangsúlyozta, hogy a bűneset után érvénybe lépett törvény többé nem fejezi ki Isten atyai és személyes akaratát, amellyel Isten közvetlenül tanítja az embert. E gondolatmenetet követve helytállóan tarthatjuk Brunner azon következtetését, hogy a törvény Isten haragos válasza az ember bűnére, engedetlenkedésére.⁴⁵

Így tehát a törvény az a hatékony eszköz Isten kezében, amely által az ember elkezd megismerni önmagát. Pál apostol ismételt kijelenti, hogy az ember Isten törvénye által ismeri meg a bűnt (pl. Róm 7,7), és ezzel együtt saját bűnös állapotát. „Honnan ismered meg a te nyomorúságodat?” – kérdezik a *Heidelbergi Káté* szerzői, és e kérdésre teljes meggyőződéssel meg is adják a hitvalló választ: „Isten törvényéből”. Ebben az értelemben fogalmazott Kálvin János is az *Institutio* első kiadásában:

„Hogy az emberek efelől tudatlanságban ne legyenek, mindnyájuk szívébe beleírta, mintegy belevéste Isten a törvényt (Róm 2,15). Ez pedig nem más, mint a lelkiismeret, amely bensőnkben bizonyosságot tesz mindarról, amivel Istennek tartozunk, megmondja nekünk, mi jó és mi rossz, és addig vádol és kárhoztat bennünket, míg végül tudatára

⁴¹ *Westminsteri hitvallás*. Ford. Nagy Albert. Koinónia, Kolozsvár 1999, 120.

⁴² Brunner, Emil: *i. m.* 120.

⁴³ Itt azért beszélünk az Istennel való boldog közösségről, mert véleményünk szerint a *Heidelbergi Káté* 6. felelete helytálló módon foglalja össze, hogy Isten milyen céllal teremtette az embert tulajdon képére és hasonlatosságára. A felsorolás egyik eleme így hangzik: *cum eo beatus in aeternum viveret* (ővele boldogan örökké éljen).

⁴⁴ Brunner, Emil: *i. m.* 120.

⁴⁵ Uo. 121.

ébredünk annak, hogy nem teljesítettük kötelességünket, amint kellett volna. Mivel pedig az ember önhittségében és hiúságában még így is annyira felfuvalkodott és önszeretetében annyira elvakult, hogy nem tud önmagával úgy szembenézni és mintegy önmagába alászállani, hogy összetörten és megalázkodva bevallja a maga nyomorult voltát: azért írott törvényt adott elénk az Úr, hogy az tanítson meg bennünket a tökéletes igazság felől – hogy miben áll az, milyen az és mi módon tölthető be [...]. Az igazságnak ez az ismerete félreérthetetlenül megmutatja nekünk, milyen messze eltávolodtunk az egyenes úttól. Ezt célozzák mindazok az ígéretek és átkok is, amelyek a törvényben elénk adatnak.⁴⁶

A törvényt tehát tükörként adta Isten az ember számára, amelyben az ember egyfelől megláthatja az Isten akaratát, és rádöbbenhet arra, hogy mindezzel tartozik Istennek, másfelől pedig arra is rádöbbenhet, hogy bűnös állapotában ezt a törvényt soha tökéletesen be nem tarthatja.⁴⁷

Mérvadónak ismerjük el a *Második Helvét Hitvallás* sorait, amelyek a törvényadás céljáról beszélnek:

„Tanítjuk, hogy ez a törvény nem azért adatott az embernek, hogy annak megtartása által igazuljunk meg, hanem inkább azért, hogy annak tükrében gyarlóságunkat, bűnünket és kárhozatunkat megismerjük, és a magunk erejében nem bízva, hitben Krisztushoz forduljunk.” (II. HH 12,4)

Az ember ugyanis képtelen önerejéből megfelelni Isten törvényének, sőt még csak meg sem közelítheti a törvény követelményei által felállított mércét. Korábban már említettük, és egy további pont alatt még kitérünk arra, hogy mi a törvény célja, illetve hogy általa mit követel Isten az embertől. Itt csupán a könnyebb áttekinthetőség kedvéért említünk néhány gondolatot. A reformátorok félreérthetetlenül tanítják Jézus szavai és az apostoli levelek tanítása nyomán, hogy Isten az ő törvényében mindenekelőtt az iránta és az embertársak iránt tanúsított szeretetet várja el szövetséges népétől. Ennek szellemében fogalmazódott meg a *Heidelbergi Káté* 4. felelete is, amely szerint Isten törvényének lényegét Jézus Krisztus foglalta össze a szeretet kettős parancsolatában. Ezt követően pedig annak érdekében, hogy meggyőződhessünk gyarlóságunkról és gyengeségünkről, a *Heidelbergi Káté* szerzői felteszik a lényegbevágóan fontos kérdést: „Megtarthatod-e tökéletesen mindezeket?” A válasz súlyos tömörséggel győzi meg az embert a maga alkalmatlansága felől:

„Semmiképpen nem, mert természet szerint hajlandó vagyok Isten és felebarátom gyűlölésére.”

⁴⁶ Kálvin János *Institutiója* 25.

⁴⁷ Vö. uo.

Az ember tehát nem tarthatja meg tökéletesen Isten törvényét. Nem csupán azért, mert képtelen szeretni Istent és embertársait, hanem elsősorban azért, mert természet szerint hajlandó arra, hogy gyűlölje Istent és embertársait. Tehát igazat kell adnunk Kálvinnak, amikor azt hangsúlyozza, hogy az ember Isten ellenségévé vált a bűneset következtében, ugyanis Isten ellensége mindenki, akinek ő bűnt tulajdonít.⁴⁸

Az idézett hitvallási sorok nem csupán arról szólnak, hogy képtelenek vagyunk betölteni Isten törvényét és megigazulni Isten színe előtt a törvény megtartása által, hanem előrevetítik a megigazulás egyetlen helyes útját, és nyíltan kijelentik: a Jézus Krisztusba vetett hit nélkül lehetetlen üdvözülni. Ezért nevezi Pál Krisztust *a törvény végének* (Róm 10,4), a törvényt pedig *Krisztushoz vezérlő tanítómesternek* (Gal 3,24). Vagy Kálvin szemléletes hasonlata szerint:

„Isten törvényének tanítása és beható ismerete semmit sem használna, ha Krisztus, akit az apostol a törvény céljának nevez, nem sietne a bűn igája és túrhetetlen terhe alatt senyvedő ember segítségére.”⁴⁹

A fentebb leírtak összegzésekképpen elmondhatjuk, hogy a törvény, mint Isten kijelentett akarata, nem a bűnesetet követően jelent meg a világban és az ember életében, hiszen az ember már a bűneset előtt is tanúja lehetett annak, hogy Isten közli vele akaratát. A bűn miatt azonban gyökeresen megváltozott Isten törvényének a formája és a célja. Csakis ebben az értelemben beszélhetünk arról, hogy a törvény a bűnök miatt adatott (ld. Gal 3,19: τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη – a kihágások megelőzése érdekében állítottatott fel). A bűnesetet követően ugyanis Isten nem közölte többé esetről esetre személyesen az ő akaratát, hanem kijelentette azt az írott törvényben, amelyet Brunner találóan nevezett Isten képviselési jelenlétének. Isten törvényének célja pedig nem lehetett többé az, hogy az embert megtartsa az Istennel való közösségben, hiszen az ember kiszakadt e közösségből és elidegenedett Istentől, hanem sokkal inkább az, hogy fölmutassa: az ember képtelen megfelelni a törvény követelményeinek a bűn állapotában, és csakis Isten segítségével találhat vissza az elvesztett közösségbe.

A dolgozatunk következő címe alatt arra kell rámutatnunk, hogy milyen kontextusban közölte Isten az ő törvényét a bűnbe esett emberiséggel, és hogyan győzi meg arról, hogy egyedül Jézus Krisztusban kínálja fel üdvözítő kegyelmét.

Törvény és szövetség

A Szentírás legtöbb esetben határozottan úgy beszél Isten törvényéről, mint ami a szövetség kijelentésének egyik eleme.⁵⁰ A bevezető részben pedig

⁴⁸ Vö. Kálvin János *Institúciója* 48.

⁴⁹ Vö. Inst. II. 7,2 – Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. I. 331.

⁵⁰ Brunner, Emil: *i. m.* 121.

idéztük Tavaszy Sándort, aki helyesen állapította meg, hogy a törvény és az evangélium egyaránt *Isten kegyelmi szövetségének okmánya*.⁵¹ Ravasz László e szövetségről írja, hogy lényege szerint

„szeretközösség, amely két tényezőből áll: Isten ad és vár benne. Ajánlékoz és igényel. Adja önmagát, és kéri cserébe az embert. Egészen adja önmagát, s az embert is egészen igényli: azt várja, hogy hozzá hasonlítson. Legyen szent, mint ő. Istennek mindazon Igéje, amelyben ad: az evangélium, és mindaz az Igéje, amelyben követel, igényel, parancsol: a törvény. Amabban kegyelme jelenik meg, emebben pedig szentsége és igazsága.”⁵²

További érvelésében pedig arra mutat, hogy ezt a kettősséget lehetetlen elválasztani Isten szövetségétől, és képtelenség úgy felfogni, hogy Isten a szövetségen belül csak adjon, és ne igényeljen, vagy csak követeljen, de ne adjon. Ellenkező esetben Isten a megkötött szövetséget szegné meg. Ezért az Ige, a Kijelentés mindig törvény, és mindig evangélium is.⁵³

A reformátorok, különösen Kálvin felismerése tehát helytálló s ugyanakkor ember- és társadalomformáló erejű volt, ugyanis Isten törvénye elsősorban szövetségi törvény.⁵⁴ Ha a Szentírás Isten szövetségének kontextusában beszél a törvényről, egyetlen korszak teológusai sem tehetnek másképpen: úgy kell kifejezni az Isten törvényéről szóló tanítást, hogy egy pillanatra sem feledkezhetünk meg Istennek az emberrel kötött és Jézus Krisztusban megújított szövetségéről. Bár egyfelől helyesnek tarjuk Brunner álláspontját, hogy a törvény Isten haragos válasza az ember pártütésére, másfelől azonban látnunk kell azt is, hogy Isten haragjának végső célja nem az ember megsemmisítése. Az ember ugyan a sátán ösztönzésére és szándékos engedetlenségével elidegenedett teremtő Istenétől és kiszakadt az Istennel való boldog közösségből, viszont az Írások bizonyossága szerint Isten nem hagyta magára az embert, hanem isteni hatalmával ő maga állította helyre az emberrel való kapcsolatát – éppen az emberrel kötött és Jézus Krisztusban megújított szövetség által. Isten ugyanis beépíti törvényét abba a kegyelembe és hűségbe, amellyel népe és egyháza iránt viseltetik, hiszen – amint Kálvin írja – azt akarja, hogy „hűsége és állhatatossága tündököljön abban a szövetségben, amelyet az egyházzal kötött”.⁵⁵

A szövetség keretébe foglalt törvény azt jelenti, hogy Isten igénybe veszi az embert a maga számára. Az emberrel kötött szövetsége tehát az a keret, amelyben megvalósul az Istennek odaszánt életforma. Ezzel kapcsolatban írja Kálvin:

⁵¹ Tavaszy Sándor: *i. m.* 176.

⁵² Ravasz László: *Kis dogmatika*. Kálvin Kiadó, Budapest 1996, 61.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Niesel, Wilhelm: *Kálvin teológiája*. Kálvin Kiadó, Budapest 1998, 72.

⁵⁵ Ld. uo.

„Isten ugyan megkívánja azt, hogy mindnyájan Őnéki szenteljünk magunkat, s minden szabadságról lemondva, Őnéki engedelmeskedjünk és békésen maradjunk meg az Ő vezetése alatt, de mielőtt ezt kívánná tőlünk, önmagát ajándékozza nekünk.”⁵⁶

Tehát a kegyelmi szövetség keretén belül a törvény Isten megmentő szeretetének eszközévé válik, és pedíg azáltal, hogy a Szentháromság Isten leereszkedik az emberhez, vele szövetséget köt, és megígéri, hogy a szövetség tagjainak Atyja és Üdvözítője lesz. Isten kegyelme tehát oly nagy, hogy nem csupán segítséget nyújt a tőle eltávolodott embernek, hanem önmagát ajándékozza övéinek, úgyhogy azok képesek lesznek meghallani az ő szavát és annak engedelmeskedni.⁵⁷ Annak érdekében pedig, hogy világos legyen, mit vár el Isten az embertől az ő törvényében, a soron következő cím alatt a törvény lényegének ismertetéséről fog szólni.

A törvény summája – a törvény lelke

Mit követel tőled az Isten törvénye? – hangzik a *Heidelbergi Káté* harmadik kérdése. Meglepő, hogy a válasz nem válogatott törvényparagrafusokat idéz, de még csak nem is a tíz Igét, hanem Jézus Krisztus szavait idézi: *Máté evangéliuma 22. részének 37-től 40-ig terjedő verseiben az Úr Jézus a következőképpen foglalta össze a törvény lényegét: szeresd az Urat, a te Istenedet, teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és teljes erődből. Ez az első és legnagyobb parancsolat. A második pedig ehhez hasonló: szeresd felebarátodat, mint önmagadat. E két parancsolattól függ az egész Törvény és a Próféták.*⁵⁸

Jézus szavai arra engednek következtetni, hogy Isten törvénye teljes egészében arra a szeretetre épül, amellyel Istennek és embertársainknak tartozunk. Pál apostol ugyanis kijelenti: *Senkinek semmivel ne tartozzatok, hanem csak azzal, hogy egymást szeressétek; mert aki szereti a felebarátját, a törvényt betöltötte.* (Róm 13,8) Melanchthon pedig a törvény lényegéről tanítva hangsúlyozza dogmatikai főművében, hogy Isten törvénye teljes és belső engedelmisséget követel az embertől, hiszen így áll a Szentírásban: szeresd az Urat, a te Istenedet *teljes szívedből.*⁵⁹

Jézus Krisztus azt vetette kora írástudói szemére, hogy elviselhetetlenül nehezzé tették Isten törvényét: Az írástudók és farizeusok a Mózes székébe ültek. Tehát mindazt, amit mondanak, tegyétek meg és tartsátok meg, de cselekedeteiket ne kövessétek, mert beszélnek ugyan róla, de nem teszik. Súlyos és elhordozhatatlan terheket kötnek össze, és az emberek vállára rakják, de maguk az ujjukkal sem akarják azokat megmozdítani. Mindent csak azért tesznek, hogy feltűnjenek az embereknek. (Mt 23,2–5) Jézus szavai sejteni

⁵⁶ Idézi: Niesel, Wilhelm: *i. m.* 73.

⁵⁷ Ld. uo.

⁵⁸ Saját fordítás.

⁵⁹ Melanchton, Philippus: *Loci communes theologici*. Basilea 1562, 180.

engedik, hogy az írástudók alaposan kidolgozták a törvény apró részleteit, azokat tanították, szigorúan megkövetelték a törvény előírásainak megtartását, a hangsúly viszont átkerült a belső hozzáállásról a külső cselekedetekre. Jézus ezzel szemben azt hangsúlyozta, hogy mit követel Isten az embertől. Irgalmasságot akarok, nem áldozatot (Mt 12,7; Hós 6,6) – idézte az ószövetségi tanítást, és kiemelte, hogy a ceremoniális, polgári és erkölcsi törvény egyaránt erre a parancsra tekint. Pál apostol pedig, amint már idéztük Róm 13,8 szavait, összekapcsolta a szeretet parancsolatát a törvény betöltésével. Mivel János apostol első levelében is az áll, hogy az Isten iránti szeretetet leginkább az embertárs iránti szeretet kinyilvánításával lehet bizonyítani (1Jn 2,7–11; 3,15–17; 4,7–21), ezért a következőkben elsősorban az embertárs iránti szeretetről lesz szó. Ti. ez áll az apostol levelében: *Ha valaki azt mondja: „Szereztem Istent”, a testvérét viszont gyűlöli, az hazug, mert aki nem szereti a testvérét, akit lát, nem szeretheti Istent, akit nem lát. Azt a parancsolatot is kaptuk tőle, hogy aki szereti Istent, szeresse a testvérét is.* (1Jn 4,20–21)

A törvény betöltése a szeretet – írja Pál apostol a Rómában élő keresztyén gyülekezetnek (Róm 13,9): *minden más parancsolatot ez az ige foglalja össze: „Szeresd felebarátodat, mint magadat.* Majd pedig a Galácia tartományában szétszórtan élő híveket buzdítja hasonló szavakkal (Gal 5,14). Az embertárs iránti szeretet parancsának gyökerei azonban nem az Újszövetségben keresendők, hanem az Ószövetségben, szó szerint a 3Móz 19,18-ban: *Ne légy bosszúálló, se haragtartó a népedhez tartozókkal szemben. Szeresd felebarátodat, mint magadat.* A régi zsidó hagyomány szerint egyszer egy pogány megkérte Hillélt, magyarázza el neki az egész Tórárt, ameddig fél lábon tud állni. A mester így válaszolt: *Ami neked nem kívánatos, ne tedd a felebarátodnak! A többi csak magyarázat, menj, és tanuld meg!*⁶⁰

Az ősi parancs új értelmet és új töltetet nyer Jézus igehirdetésében, az apostolok, különösképpen Pál és János leveleiben; az ugyanis régóta elfelejtett és tömegesen mellőzött összefüggésekre derül fény. A törvény lelke az Isten és embertárs iránti szeretet parancsa, és ha a mindenkori törvényértelmező ember⁶¹ tekintete elsiklik felette, ez az életébe kerül. *A betű megöl, a Lélek pedig megelevenít.* (2Kor 3,6) Ezért parancsolja Pál apostol: *Senkinek se tartozzatok semmivel, csak azzal, hogy egymást szeressétek; mert aki a másikat szereti, betöltötte a törvényt.* (Róm 13,8) A felebarát iránti szeretet parancsának jobb megértéséhez szükséges látnunk a 3Móz 19,18 exegetikai különlegességeit, ugyanis ezáltal világosabbá válik Pál apostol fennebb idézett tanítása.

Az embertárs iránti szeretetről szóló lókusok közül a 3Móz 19,18-ban olvasható parancs a legjelentősebb. A 3Móz 19,1–18 egységes szakasz. Fő témája: az Isten népe körében megengedett társas viselkedésformák. Az egység utolsó

⁶⁰ <http://www.zsido.hu/tortenelem/tortenet.htm> (megnyitva 2010. szept. 27-én).

⁶¹ A mindenkori embert azért nevezem törvényértelmezőnek, mert valamilyen módon minden megnyilvánulásunkkal értelmezzük, alkalmazzuk vagy mellőzzük Isten törvényét.

mondata összefoglalja mindazt, amit az 1–18a tartalmaz. Az utolsó mondat summázó parancsa így hangzik héberül: **וְאִהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה**. Ez két tagmondatból áll, egy verbális mondatból, amely megfogalmazza magát a parancsot, illetve egy nominális mondatból, amely a parancs indoklását tartalmazza. Az első exegetikai érdekesség, amelyre mindenképpen fel kell figyelniünk: az első tagmondat állítmányának vonzata. Elvárható lenne ugyanis, hogy a mondat tárgyát az **אֲהַב** prepozícióval jelölje meg. Itt azonban az **אֲהַב + הַ** szerkezet áll. A szótárak így fordítják a szerkezetet: *szeret megtenni valamit*. Az Ószövetségben ez a szerkezet még egyetlen helyen fordul elő emberközi kapcsolatokra vonatkozóan, éspedig a 3Móz 19,34-ben, ahol Isten a jövevény (גֵּר) iránti szeretetet követeli meg. A szerkezet elmélyíti a parancs értelmét, és ezt hangsúlyozza: öröme teljék a felebarát iránt tanúsított szeretetben.

A második kérdés, amelyet itt tárgyalnunk kell, az első tagmondat, majd a 34. vers fordítása. Az általánosan elfogadott fordítás így hangzik: *szeresd, mint önmagadat*. Ez azonban csupán töredékesen adja vissza a jelentését. A **כְּ** az összehasonlítás prepozíciója. Ennek figyelembevételével a parancs így is fordítható: *szeresd felebarátodat, aki olyan, mint te*. A felebarát, akit szeretned kell, olyan, mint te. Milyen? Isten hozzád hasonlóan őt is saját képére és hasonlatosságára teremtette, őt is ugyanazokkal a képviselői és sáfársági jogokkal, illetve kötelezettségekkel bízta meg, mint téged, és mindkettőtök egyaránt kiszabadított a szolgaság házából. Ha vétkezel ellene, alkotója ellen is vétkezel, ha őt megveted és gyűlölöd, mindkettőtök alkotóját veted meg és gyűlölöd. Azonban nemcsak a felebarát hasonló hozzád, hanem a jövevény is. Sőt, valamikor te magad is jövevény voltál a szolgaság házában. Ezért a jövevényt is a felebaráthoz, a néptárhoz hasonlóan szeretni kell.

A parancs indoklása: én vagyok **יְהוָה**, az Úr. Isten itt is önmagára hivatkozik, akárcsak a Tíz Ige preambulumban. Mivel én vagyok az Úr – parafrázálhatnók a bibliai szöveget –, és te az én népem tagja vagy, egyaránt szeretned kell felebarátodat és a jövevényt. Ez az indoklás rejtett módon Isten szabadító cselekedetére vonatkozik. Ha Izráel népe megtapasztalta a Isten kegyelmét és szeretetét, amikor szabadulást szerzett számukra, akkor tagjainak ezt kell továbbadniuk. Ettől lesznek Isten hiteles képviselői a földön, abban a környezetben, ahova Isten állította őket. Hillél rabbi szerint ez a Tóra lényege, a többi magyarázat.⁶² Ez a magyarázat azonban rendkívül bőséges, számos példát tartalmaz, sőt mi több: a szeretetet nemcsak a felebarátra és jövevényre, hanem az ellenségre is kiterjeszti. 2Móz 23,4–5 és 5Móz 22,1–4 ugyanis arról szól, hogy Isten megparancsolta: az ő népe az ellenség éhező vagy teher alatt roskadozó igazsátlataihoz is emberségesen viszonyuljon. Kálvin magyarázata szerint Isten azért parancsolta meg ezt, hogy annál nagyobb legyen benne az embertárs megsegítésére való hajlandóság.⁶³

⁶² <http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=730&letter=H&search=hillel> (megnyitva 2010. szept. 27-én).

⁶³ Calvin, J.: *Harmony of the Law*. Vol. 3. Books for the Ages, 1998, CD-Rom edition, 46.

A törvény célja és betöltetése

Az előbbiekből világossá vált, hogy a törvény célja elsősorban nem a külső cselekedetek megtartása, hanem lényegének felismerése és az ahhoz való alkalmazkodás, amelynek következményei, gyümölcsei a külső cselekedetek. Isten ugyanis a szövetség keretében helyezte el törvényét, következésképpen a törvénynek csakis úgy van haszna és értelme, ha arra eredeti kontextusában tekintünk. Ahhoz tehát, hogy világosan láthassuk a törvény célját, arra kell tekintenünk, aki által Isten új szövetséget kötött a bűnbe esett emberrel.

Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς – olvassuk Pál szavait Róma fiatal gyülekezetéhez írott levelében (Róm 10,4). Vagyis: mivel Krisztus a törvény célja, a törvény minden egyes paragrafusát Krisztusra vonatkoztatva kell magyarázni és értelmezni, hiszen az írások, beleértve a törvényt is, róla tesznek bizonyosságot (Jn 5,39). Ezért írja Kálvin:

„[...] megholt tehát a betű és gyilkol az Úr törvénye, ha azt Krisztus kegyelmétől elválasztva olvassuk, és ha szívünket érintetlenül hagyva csak fülünkbe cseng. Hanem ha a Szentlélek segítségével hathatósan szívünkbe vésődik s Krisztust állítja elénk: akkor az élet ígéje az, mely megtéríti a lelkeket és bölcsekké teszi az együgyűeket.”⁶⁴

Az pedig, hogy Krisztus a törvény célja, a *Második Helvét Hitvallás* szerint azt is jelenti, hogy ő betöltötte azt helyettünk (12,5). Jézus Krisztus ugyanis önmagáról állította: ő nem azért jött, hogy eltörölje Isten törvényét és a próféták tanítását, hanem azért, hogy betöltse azokat (Mt 5,17). Földi küldetésének tehát világosan meghatározható célja az volt, hogy betöltse Isten törvényét és érvényt szerezzen Isten igazságosságának. Ezért, a törvény átkát elszedve átokká lett miérettünk – hivatkozik a hitvallás Gal 3,13-ra.

A törvény betöltése a szeretet. (Róm 13,9) Pál szavai nemcsak arra vonatkoznak, hogy a világban élő keresztyén gyülekezet tagjainak szeretniük kell Istent és embertársaikat, hiszen csak így tölthetik be Isten törvényét, hanem mindenekelőtt Jézus Krisztusra vonatkoznak, és arról szólnak, aki önmagára mutata kijelentette: azért jött, hogy betöltse Isten törvényét. Az a mód ugyanis, ahogyan Jézus Krisztus Isten törvényét betöltötte, a törvény lényegét jelentő szeretetről szól. Jézus Krisztusban szemlélhetjük tehát a törvény betöltését. Nem csupán azt, ahogyan mindig mindenben engedelmeskedett Atyja akaratának, és ahogyan annak megfelelően tanított, hanem főként abban, ahogyan nyilvánvalóvá tette Isten emberek iránti szeretetét: életét adta a bűnös és Istentől elszakadt emberért, hogy az ember elkezdhesse Isten akarata szerint élni. Amikor tehát Pál arra figyelmezteti a keresztyén gyülekezetet, hogy a törvény betöltése a szeretet, és a gyülekezet tagjainak szeretniük kell embertársaikat, a sorok mögött arra is buzdítja

⁶⁴ Inst. I. 9,3 – Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. I. 87.

őket, hogy példaként tekintsenek Krisztusra, aki a törvény betöltője és célja. Máskülönben Jézus is gyakran állítja szavait és cselekedeteit példaként tanítványai elé (pl. Jn 13,15).

Arra a kérdésre, hogy miért kellett Krisztusnak betöltenie a törvényt, részben már meg is adtuk a választ, amikor az előttünk járókkal egybehangzóan állítottuk, hogy az ember még csak részlegesen sem töltheti be Isten törvényét, hiszen ha csak egyetlen parancsolatot is megront, az egész törvény megrontásában bűnösnek találtatik (Jak 2,10). Ezért írja Kálvin:

„Hallottátok, hogy az Úr súlyos és rettenetes ítéletet mondott ki mindazokra, akik az Ő törvényét bármely részében is áthágták, és nem töltötték be mindenestől; azt betölteni pedig nem áll tehetségünkben. Ennélfogva mindnyájan vétkeseknek találtatunk a törvény áthágásában és azok az átkok, amelyek a bűnösökre kimondattak, nemcsak némelyekre köztünk, hanem mindnyájunkra vonatkoznak, és a fejünk felett függenek.”⁶⁵

Az Írás tehát azt tanítja, hogy fel kell szabadulnunk a törvény bilincsei alól, amennyiben nem akarunk azok alatt nyomorultul elveszni.⁶⁶

Ezzel szemben Bullinger – minden valószínűség szerint Ezékiel próféciájára (Ez 18,23) figyelve – a következőket írta Isten törvényének ítélethirdető tevékenységéről:

„Maga Istennek a törvénye nem kárhoztat, nem öl, nem rettent, hanem kárhoztatja, öli és rettent a bűnünket, amelyet napfényre hoz. A törvény önmagában szent és kedves, örvendezettő, szelíd és igen jóságos.”⁶⁷

Látszólag ellentét van Kálvin és Bullinger állítása között. De ha alaposabban megvizsgáljuk e két szerző gondolatait, láthatjuk, hogy hasonlóképpen gondolkoztak a törvényről. Bár Kálvin szavai keményebbek, és első olvasásra inkább az ítéletet hangsúlyozzák, mégis nyilvánvaló módon mutatja fel a szabadulást, amikor ezt hangsúlyozza: Krisztusra tekintve az ítélet hirdető törvény az életnek igéjévé válik. Krisztus tehát azért töltötte be a törvényt, hogy azt a kiválasztottak számára az életnek igéjévé tegye, és Isten törvénye számunkra szent, kedves, örvendezettő, szelíd és igen jóságos lehessen.

Mivel Jézus Krisztus betöltötte a törvényt, ezért beszélnek a reformátorok és a reformáció korának hitvallásai a törvény részleges eltörléséről (*abrogatio legis*). Azt azonban fokozottan hangsúlyozzák, hogy Isten törvénye csak annyiban töröltetett el, hogy nem kárhoztatja többé a hívőket és nem vonja rájuk Isten haragját (II. HH 12,6). A hitvalláshoz írott magyarázatban pedig Bullinger ide vonatkozó gondolatait olvashatjuk:

⁶⁵ Kálvin János: *Institutiója*. Stichting Hulp Oost Europa, Budapest 1995. 45.

⁶⁶ Inst. II. 7,15 – Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. I. 343.

⁶⁷ Tőkés István: *A második helvét hitvallás magyarázata*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 2006, 290.

„Meg van szüntetve a törvény, azaz a törvény kárhóztatása, mely a testben volt a Lélek elfogadása előtt. Attól a törvénytől viszont, mely Isten örökkévaló akaratát jelenti (s eközben a tízparancsolatról, a hitről és szeretetről van szó), senkit sem szabadít meg – Krisztus –, aki a törvény betöltéséért jött.”⁶⁸

Kálvin tehát méltán állítja az Írások alapján, hogy a törvény iránti engedelmisségből semmi el nem töröltetett Krisztus eljövételével, hisz ő azért jött inkább, hogy a törvény áthágását orvosolja.⁶⁹ Krisztus betöltötte a törvény ígéreteit és előképeit, úgyhogy azok csakis Krisztuson keresztül vonatkoznak reánk. A törvényből csupán azon részek töröltettek el, amelyekben helyekhez és személyekhez kötött rendelkezések állnak.⁷⁰ Ezért pontosabban fogalmazunk, ha a törvény eltörlése helyett a törvény átértelmezéséről beszélünk.⁷¹ Az erkölcsi törvényt pedig, amely Isten örök akaratát jelenti, nem törölte el, hanem sokkal inkább megerősítette. Isten örök akaratát ugyanis lehetetlen eltörölni vagy megsemmisíteni, márpedig a törvény Isten örökkévaló akarata. Ha tehát a törvény eltörléséről beszélünk, ez alól kivétel az Isten és ember-társaink iránti szeretet. Tőkés István is ezért idézi Bullinger szavait:

„Ebben az értelemben Krisztus lelke az embert nem veszi ki Isten törvényéből, hanem alája rendeli; nem azért, hogy kényszerűségből engedelmeskedjék Istennek (amint ezt teszik a törvény alattiak), hanem önként és szabadon. Ily módon a keresztyén ember teljesíti a törvényt, de Krisztus által, és Krisztus lelke szerint.”⁷²

Következésképpen – írja Kálvin – a törvény tudománya sértetlenül megmarad Krisztus által. A törvény tanítása, intése, javítása képessé tesz és előkészít minden jó cselekedetre.⁷³ Ezért a következőkben azt vizsgáljuk, hogy a Krisztus által betöltött törvény miként válik a kiválasztottak hasznára.

A törvény haszna

Hitvallásunk, a *Heidelbergi Káté* rögtön a legelején tisztázza, mit is követel Isten törvénye az embertől. Válaszában kiemelten fontos, hogy Krisztus Urunk tanítja így Isten törvényét. De az is egyértelművé válik, hogy az ember ebből a szeretetet követelő törvényből ismeri meg igazán a maga nyomorúságát: képtelen szeretni Istent és embertársait. Vajon hitvallásunk miért szembesít rögtön a legelején ezzel a rettenetes valósággal? Vajon miért hangsúlyozza, hogy az ember nemcsak képtelen betölteni az Isten törvényét, hanem csakis arra képes, hogy napról napra növelje adósságát Isten és embertársai felé? Továbbá fel kell

⁶⁸ Tőkés István: *i. m.* 298.

⁶⁹ Inst. II. 7,14 – Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. I. 343.

⁷⁰ Tőkés István: *i. m.* 300.

⁷¹ Uo. 299.

⁷² Uo. 300.

⁷³ Inst. II. 7,14 – Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. I. 343.

tennünk Melanchthon kérdését is: ha nem a törvény cselekedetei alapján igazulunk meg Isten előtt, miért van egyáltalán szükség a törvényre?⁷⁴

A „törvény hármassá”-ként ismert tanítás főként Kálvin törvényértelmezésének módosított változata. Török István hangsúlyozza, hogy ez a tanítás nem légből kapott elmélet, hanem onnan ered, hogy Isten egysége hármassá vonatkozásban mutatkozik meg a kijelentésben, valamint a hitéletben.⁷⁵ Így a Szentháromság-Isten Teremtőként vesz gondviselésébe az egyetlen törvény által; Kiengesztelőként indít bűnbánatra és megtérésre; Szabadítóként pedig kézen fogva vezet. Az alábbiakban Szűcs Ferenc nyomán foglaljuk össze a törvény hármassá szóló teológiai tanítást.⁷⁶

Először arra kell odafigyelnünk, hogy Isten törvénye rendet teremtő, közösséget formáló erő. Szűcs Ferenc így idézi Kálvin gondolatait:

„A bűn miatt szükség van arra, hogy a jó rend fenntartására a törvény fék és zabla legyen, és a csapongó emberi természetet kordában tartsa.”

Isten törvénye világosan jelzi, hogy az egyházban, a gyülekezeti közösségben olyan rendnek kell megvalósulnia, amelyet az Isten és emberek iránti feltétlen szeretet hat át. A szeretetnek ez a törvénye Istentől származik, aki maga a szeretet (1Jn 4,8.16). A törvény pedig nem mondhat ellent alkotója lényegének. Az pedig, aki úgy szerette ezt a világot, hogy egyszülött Fia életét adta érte, olyan törvényt adott, olyan rendet követel meg egyháza-tól, amely tükrözi az ő lényegét. És ugyancsak a törvénynek ez a haszna nyilvánítja bűnösnek, rendbontónak a törvénytisztelet elmulasztóját. Isten törvényének e rendteremtő hasznát nevezzük így: *usus politicus legis*. Ez a törvény közügyekre vonatkozó haszna. Hitvallásunk pedig azért tisztázza rögtön a legelejen Isten törvényének követelményeit, hogy világos legyen előttünk Isten országának értékrendje.

Isten törvényének második hasznát így szoktuk nevezni: *usus legis paedagogicus sive elenchticus* – a törvény nevelő vagy buzdító haszna. A törvény eme feladata formailag a Gal 3,24-re épül, ahol Pál a törvényt ahhoz az erőskezű rabszolgához (*παιδαγωγός*) hasonlítja, aki a kisgyermeket kísérte iskolába. A törvény ezen haszna lerombolja önigazságunkat és napról napra szembesít a lényegi kérdéssel: kicsoda szabadít meg a törvény emelte vádtól? Kicsoda tesz képessé arra, hogy szeressem teremtő és megváltó Uramat és embertársaimat? Isten törvénye *παιδαγωγός*-ként mutat rá Krisztusban megítélt és megbocsátott bűneinkre. Csak ott, ahol a törvény eme hasznát ismerik, ott nincs az embernek másban dicsekvése, csak Jézus Krisztus keresztségében, amelyen megbizonyította szeretetét és önmagát adta érettünk.

⁷⁴ Melanchthon, Philippus: *i. m.* 180.

⁷⁵ Török István: *i. m.* 67–68.

⁷⁶ Szűcs Ferenc: *i. m.* 42–47. Mivel a következő három bekezdésben nagyrészt a szerző gondolatmenetét követem, az átvett gondolatokat nem mindenütt jelölöm külön lábjegyzetben.

A törvény harmadik hasznának elnevezése: *usus in renatis legis*, vagyis a törvény haszna az újjászületett emberben. Itt a törvénynek arról a belső, lelki hasznáról van szó, amely az új élet irányítója. A törvénynek ez a haszna arra figyelmeztet, hogy mit kell tennem, milyen hálával tartozom Istennek a szabadításért. A *Heidelbergi Káté* ezért is tárgyalja a törvényt a háladatosságról szóló részben. Isten törvénye ebben az értelemben már nem annyira tilt és parancsol, mint inkább indítást ad és lehetőségeket tár fel, azaz új minőségként lép működésbe: ez az új szövetség, a *καινή διαθήκη* jézusi értelme. Ebben teljesedik be leginkább a prófétai ígélet: *...új szövetséget kötök Izráel és Júda házával. ...ilyen lesz az a szövetség, amelyet Izráel házával fogok kötni, ha eljön az ideje – így szól Úr: Törvényemet a belsejükhöz helyezem, és szívükbe írom be. Én Istenük leszek, ők pedig népem lesznek.* (Jer 31,31.33) A törvény tehát többé nem külső kényszerítő erő, hanem belső motiváció. Ennek következményeképpen mindenki, akit Isten befogadott az ő új szövetségének életterébe, meg fogja ismerni az Urat (Jer 31,34), és tudni fogja, hogy ő maga a megváltó és új életet adó szeretet.

A fentebb elmondottak teológiai igazságához az is hozzátartozik, hogy a reformáció szellemében írott művek felosztása nem mindenben azonos. Kálvin és Melanchthon a törvény hármasságáról beszél, Ursinus és Szegedi Kis István viszont más szempontok szerint rendszerezik a törvény hasznáról szóló tanítást. A következőkben elsődleges források alapján ismertetjük e négy modellt, és levonjuk a következtetéseket.

Kálvin tanítása a törvény hármasságáról

Kálvin az *Institutio* 1559-es kiadásának második könyvében fejti ki legbővebben a törvény hármasságáról szóló tanítását (Inst. II. 7,6–12): az erkölcsi törvény tiszte és haszna (*officium usumque*) három részből áll:

Az erkölcsi törvény első haszna (Inst. II. 7,6–9), hogy tükörként áll előttünk, amelyben egyfelől megláthatjuk azt az igazságot, amely kedves Isten előtt; másfelől pedig megláthatjuk tehetetlenségünket, álnokságunkat és kárhozzátásunkat. E tükör mindenekelőtt önértékelésünket javítja, és az a célja, hogy az ember levetkezze önhittségét és gőgösségét, és rádöbbenjen, hogy mennyire távol áll az igazi szentségtől. A törvény nemcsak a külső cselekedetek gonoszságát hozza napfényre, hanem rámutat azokra a gonosz kívánságokra is, amelyek annyira mélyen és olyan titkos helyeken rejtőznek, hogy könnyen kikerülnek az ember figyelmét. Erre vonatkozik Pál apostol kijelentése, hogy a bűn ismerete a törvény által van (Róm 3,20). Ebben a kontextusban idézi Kálvin Augustinust is: ha elhagy minket a kegyelem lelke, a törvény csak azért van, hogy vádoljon és megöljön. Az emberek ugyanis mindannyian törvénszegők, és ez meggátolja őket abban, hogy azt a boldog életet, amelyet Isten a törvényben világosan ígér, élvezhessék. Kálvin kiemelten hangsúlyozza: a törvény nem azért tesz bizonyosságot álnokságunkról és kárhozzátásunkról, hogy a kétségbeesésbe süllyedjünk, és csüggedt lélekkel vesztünkbe

rohanjunk (Inst. II. 7,8). Pál apostolra hivatkozik, aki egyfelől azt tanítja, hogy a törvény következtében mindenki kárhoztatás alá esik (Róm 3,19), és Isten előtt az egész világ kárhozatra méltó; másfelől pedig azt hangoztatja: Isten mindenkit hitetlenség alá rekesztett, de nem azért, hogy mindenkit elveszítse, hanem, hogy mindenkin könyörüljön (Róm 11,32). Ugyanebben a tükörben válik tehát láthatóvá, hogy az emberek egyedül Isten keze által maradnak meg, és hogy az üdvözülés reményében minden mentségtől megfosztva Isten irgalmához kell menekülniük. Állítását Augustinus mondásával támasztja alá: a törvény haszna az, hogy az embert meggyőzi erőtlenségéről, s arra kényszeríti, hogy imádsággal keresse a kegyelem orvosságát, amely Krisztusban van.

A törvény második feladata (*secundum legis officium*) az, hogy féken tartsa azokat, akik az igazzal és helyessel mit sem törődnek (Inst. II 7,10). Kálvin szerint azokat, akik nem törődnek azzal, ami helyes, hanem mérték felett gyűlölik a törvényt és a törvényadó Istent, a törvény rettentő fenyegetései és a büntetéstől való félelem fogják valamelyest vissza attól, hogy szemtelenül szabadjára eresszék álnokságukat. Isten e kényszerű és kierőszakolt igazság által gondoskodik az emberi társadalom békéjéről, a hívőket pedig alázatra inti. Kálvin itt is az apostolra hivatkozik, aki 1Tim 1,9-ben azt írja, hogy a törvény nem az igazaknak adatott, hanem az igazágtalanoknak és engedetleneknek, istenteleneknek és bűnösöknek, és mindazoknak, akik az igaz tudománnyal ellenkeznek. A törvény tehát zablá, amely féken tartja az egyébként korlátlanul csapongó testi szenvedélyeket.

Miután Kálvin bemutatja a törvény eme két hasznát, megjegyzi, hogy a törvény mindkét feladatára nézve igaz Pál mondása: *a törvény Krisztushoz vezérlő mester* (Gal 3,24). Kálvin szerint azért szükséges a törvény fentebb említett két hasznának ilyenszerű megkülönböztetése, mert kétféleképpen azok az emberek, akiket Isten a törvény nevelő hatásával Krisztushoz akar vezetni (Inst. II. 7,11). Némelyeket nyomorúságuk megismertetésével lehet alázatra kényszeríteni, míg másoknak zabolára van szükségük, hogy féken tartsa őket. Ezt követően rátér a törvény harmadik, és egyben legfontosabb hasznának ismertetésére.

Isten törvényének – mondja Kálvin – azok között a hívek között is fontos szerepe van, akiknek szívében már hat és uralkodik Isten Lelke (Inst. II. 7,12). Isten szívébe véste törvényét, ami azt jelenti, hogy a Szentlélek kormányzása következtében oly érzület és vágyakozás uralkodik rajtuk, hogy Istennek kívánnak engedelmeskedni, és a törvény által kétszeres előrehaladást tesznek. Egyfelől a törvény által tanulják meg napról napra jobban és biztosabban, hogy mi Isten akarata. Erre minden hívőnek egyformán szüksége van, és senki sem vonhatja ki magát a tanulás kötelezettsége alól. Másfelől pedig a törvény parancsolatairól való elmélkedés engedelmességre serkenti, megerősíti őket a hitben, és megóvja az eltántorodás veszélyétől. Kálvin a Zsoltárok könyvből idéz ennek alátámasztására: *Az ÚR törvénye tökéletes, felüdíti a lelket.*

Az ÚR intő szava határozott, bölcsé teszi az együgyűt. Az ÚR rendelkezései helyesek, megörvendeztetik a szívet. Az ÚR parancsolata világos, ragyogóvá teszi a szemet. (Zsolt 19,8–9) A hívők számára Isten nemcsak a parancsolatokat emeli ki, hanem világosan hirdeti az azokhoz fűzött kegyelmi ígéretek is.

Ha tehát pontosan össze akarjuk foglalni Kálvin tanítását a törvény hasznáról, elmondhatjuk, hogy Isten törvényének két fő haszna van. Az első a nevelői, az *usus paedagogicus*, amely vagy buzdít (*elenchticus*), vagy pedig elrettent (*perterrifiens*). A második haszon az *usus evangelicus*, amely az újjászületett emberek életére vonatkozik.⁷⁷

Melanchthon tanítása a törvény hasznáról

Luther munkatársa és barátja, Philipp Melanchthon a *Loci communes* című munkájában rendszerezte a reformatori tanítás lényegét. Ebben arról is ír, hogy mi haszna van Isten törvényének az ember életében.⁷⁸ Alapkérdését már ismertettük: ha nem a törvény cselekedetei alapján igazulunk meg Isten előtt, miért van egyáltalán szükség a törvényre? Válaszában azt bizonyítja, hogy Isten törvényének három feladata vagy haszna van (*tria esse legis officia, seu triplicem usum*).

Az első az *usus paedagogicus seu politicus*, vagyis a nevelő vagy közügyekre tekintő haszon. Isten ugyanis fent akarja tartani a fegyelmet az újjászületett és az újjá még nem született emberek életében, hogy ily módon előzze meg a külső büntények elkövetését. A részletes kifejtés során négy okot sorol fel arra, hogy miért szükséges a törvény nevelő feladata:

1. feltétlen tekintélynek kell tartanunk a törvényt, mivel Istentől származik, akinek engedelmséggel tartozunk;
2. szükséges, hogy elkerüljük azon bűntettek elkövetését, amelyeket vagy Isten vagy pedig a világi felsőbbtség büntet;
3. e törvény általi nevelés a közbéke és közbiztonság megőrzése végett is szükséges;
4. a törvény egyúttal arra is tanítja az embereket a fegyelmezéssel, hogy meghallják Krisztus parancsolatait és evangéliumát, amely által Isten Szentlelke uralkodni és hatni kezd életükben.

A törvény második feladata vagy haszna az, hogy *felszínre hozza és kárhoztatja a bűnt*. Isten törvénye tehát ítéletet hirdet minden romlott természetű bűnös ember fölött, és mindenki előtt nyilvánvalóvá teszi Isten bűn elleni örökké tartó és változhatatlan haragját és ítéletét. Ez az ítélethirdetés fokozottabban érvényes az egyházban, mint azon kívül. Ádám, Ábrahám, Jákób, Dávid, Ezékiás és Pál apostol számára ugyanis elemi erejű tapasztalat volt a bűn miatti rettegés és félelem. Ezt nevezi Melanchthon *a törvény*

⁷⁷ Innen a másik latin elnevezés: *usus in renatis legis* (a törvény haszna az újjászületett ember életében).

⁷⁸ Melanchthon, Philippus: *i. m.* 180–184.

elrettentő hasznának. További érvelésében Kálvinnal összhangban állítja, hogy Isten célja nem az, hogy kétségbe ejtse az embert, hanem az, hogy meglássa a szabadító Krisztust, Isten Bárányát, aki elveszi a világ bűneit.

A törvény harmadik haszna az, hogy *az újjászületett embert segíti a bűn elleni harcban.* Jóllehet Isten választottait nem sújtja a törvény átka, ez azonban nem azt jelenti, hogy mellőzni kellene Isten törvényét. Az ember ugyanis belőle ismerheti meg Isten tökéletes akaratát, és útmutatást, illetve ösztönzést nyer belőle a bűn és sátán elleni harcban.

Ursinus tanítása a törvény hasznáról

Ursinus a 115. kátékérdéshez írott magyarázatában beszél a törvény hasznáról.⁷⁹ Azt hangsúlyozza, hogy a törvény hasznait annak felosztása szerint kell tárgyalnunk, azaz külön kell beszélnünk az erkölcsi, a szertartási és a polgári törvény hasznairól.

Ursinus szerint a ceremoniális vagy szertartási törvénynek négy haszna volt:⁸⁰

1. Krisztushoz és az ő királyságához vezet. A törvény ugyanis Krisztushoz vezérlő tanítómester, aki fölmutatja, hogy egyedül a Krisztusba vetett hitből igazulunk meg.
2. Megkülönböztette a zsidó népet, mint Isten választott népét a többi nemzettől.
3. Keretet biztosított Isten választott népének a kegyesség gyakorlására.
4. A hit megerősítése, ugyanis az ószövetségi szertartási törvénynek is voltak sákramentumnak nevezhető látható jelei, ti. a körülmetélés és a páskabarány, amelyek a szövetség jegyei és a kegyelem pecsétjei voltak.

A közügyekre tartozó vagy bíraskodási törvények haszna kettős: elsősorban az, hogy a mózesi államszerkezet inai⁸¹ (tartóoszlopai); másodsorban pedig a Krisztus királyságában megvalósuló egyházkormányzás előképei.

Az erkölcsi törvények hasznai az emberi természet négy állapota szerint különböznek: *A bűneset előtti állapotban* kettős hasznuk volt. Először az, hogy az ember teljesen alkalmazkodott Isten akaratához. Elméjében ugyanis nem merült fel a törvényszegésnek még csak a legkisebb gondolata sem, ugyanis Isten akaratának tökéletes ismerete teljes mértékben Isten akaratához igazította őt. Másodszor: Isten akaratának tökéletes ismerete jó lelkiismeretet eredményezett, és megerősítette az emberben az örök élet bizonyosságát.

A bűneset utáni megromlott és újjá nem született állapotban az erkölcsi törvénynek ugyancsak kettős haszna van. Egyfelől fönntartja a fegyelmet az

⁷⁹ Ursinus, Zacharias: *Corpus doctrinae orthodoxae*. Edidit David Pareus, Heidelberg 1612; 691–694.

⁸⁰ Az állítmány azért áll múlt időben, mert Ursinus is így írja: *ceremonialium legum Mosaicum usus erat*.

⁸¹ Az eredeti latin szövegben: *nervi politiae Mosis*.

egyházban és azon kívül; másfelől pedig meggyőzi az embert bűnösségéről, valamint örök ítélettel fenyegeti, kárhóztatja az újjá nem született embert.

Az erkölcsi törvénynek hét haszna van *a Krisztus által megújított emberi természetben*, vagyis az újjászületett emberben:

1. *Fenntartja és megőrzi a fegyelmet.* A törvény nem úgy teljesíti ezt a tisztét, mint az újjá nem született emberek esetében, akik gyűlölik Istent és embertársaikat. Az újjászületett emberek életében a test gyengesége és esendősége miatt szükséges és hasznos, hogy a törvény folyamatosan figyelmeztesse őket a bűn szörnyűségére és a benne található fenyegetésekre. Ezzel segít rajtuk, hogy Istennek szentelt és fegyelmezett életvitelük lehessen.
2. *A bűn felismerését eredményezi.* Isten törvénye az újjászületett ember számára is tükör, amelyben felismerheti hibáit és emberi természetük tökéletlenségét, illetve ösztönzést nyer arra, hogy valóban és naponként alázzák meg magukat Isten előtt, egyedül őbenne reménykedjenek, és napról napra egyre jobban alkalmazkodjanak Isten tökéletes akaratához.
3. *Az erkölcsi törvény a keresztyén élet és istentisztelet mértéke.* Isten törvénye a háládatosság szabályát tartalmazza az újjászületett ember életében.
4. A törvény kijelentései tanítják meg, hogy milyen Isten.
5. Ugyancsak a törvény szavai által ismerhető meg, hogy milyen az igazi egyház és az igazi vallás.
6. Az erkölcsi törvény emlékeztet arra, hogy Isten az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette, és figyelmeztet, hogy Krisztus Isten képmását akarja megújítani az ember megváltása által.
7. Végül: az erkölcsi törvény az eljövendő örök élet tanúbizonysága, amennyiben az tökéletesen betöltetik.

Az eljövendő örök életben megdicsőített ember számára csupán a törvény ismerete marad, illetve az Isten akaratának való tökéletes engedelmesség. Ezért ebben az esetben a törvény hasznai ugyanazok, amelyek a bűneset előtti állapotban voltak.

Szegedi Kis István tanítása a törvény hasznáról

Szegedi Kis István *Sincerae theologiae loci communes* műve⁸² táblázatokba foglaltan s így – Kálvinhoz képest – kevésbé részletesen, inkább vázaltszerűen fejt ki mondanivalóját, okfejtéseit. Külön részben tárgyalja a törvény hasznáról szóló tanítást, és ismét külön részben a törvény hatásáról és erejéről (*vis et efficacia legis*) szóló tanítást. A törvény hasznáról szóló részben külön említi az erkölcsi, a bírászkodási és a ceremóniális törvény hasznait.

Az erkölcsi törvénynek négy haszna van. Az első az, hogy megtanítja, mi igazságos és mi igazságtalan. Másodsor: felszólítja és sürgeti az em-

⁸² Szegedi Kis István: *Theologiae sincerae loci communes*. Basilea 1603, 47–48.

bert, hogy engedelmeskedjék Isten akaratának. Harmadszor: tanúskodik az istentelenek engedetlensége ellen, és ezért tanúbizonyságnak is nevezik. Negyedszer: felmutatja, milyeneknek kell lennünk, és milyenek vagyunk.

A bíraskodási törvények a közbékét szolgálják, és az a céljuk, hogy megelőzzék a civakodást, erőszakoskodást, lopást, rablást, paráználkodást és mindazokat a bűnöket, amelyek megzavarják a közbékét. A ceremoniális törvényeknek hat haszna van:

1. Emlékeztetik a népet Isten szabadító cselekedeteire (pl. a peszach ünnepe).
2. Megtanítják a népet a helyes istentiszteletre.
3. Rászoktatják a népet a háládatosságra: például, amikor megparancsolja az adakozást vagy a tizedet.
4. Megkövetelik a néptől a tiszta és Istennek szentelt életet. Ezt jelképezték az Ószövetségben a különféle tisztulási szertartások.
5. Fölbresztették a bűntudatot, és fölkeltették a vágyat Isten kegyelme után. Ezt jelképezték a bűnért való áldozatok.
6. Kölcsönös szeretetre buzdították a népet.

Láthatjuk, hogy bár a Szegedi Kis István felosztása különbözik a Kálvinétól vagy a Melancthonétól, a szellemi rokonság mégis nyilvánvaló. A törvénnyel kapcsolatos következtetései abban a hitvallásos szellemben születtek, hogy Krisztus a törvény célja, és a törvény minden paragrafusát csakis Krisztuson keresztül lehet értelmezni.

A törvény ereje és hatásai kétfélék: tulajdonképpeniek, illetve „nem tulajdonképpeniek”, azaz a közvetett hatásúak. Isten törvényének két tulajdonképpeni hatása van: rávezet a tagjainkban levő bűn felismerésére; és megátkozza és kárhozza a bűnt, valamint felébreszti a szívekben az Isten kegyelme iránti vágyat. Szegedi gondolatmenete tehát megegyezik a Kálvinéval, aki a törvényt egy több funkciót betöltő tükörhöz hasonlította.

A továbbiakban a törvény három „nem tulajdonképpeni” hatásáról beszél. Így a törvény először törvényszegéshez vezet, amely természetesen az Istentől elszakadt ember hibája (vö. Róm 7,7). Ez esetben a törvény megköveteli az engedelmességet, és nyilvánvalóvá teszi az emberi hitszegést. Másodszer: a törvény megmozgatja, ingerli és sérti a bennünk rejlő bűnt, és óemberünket arra készíti, hogy sokkal inkább ellene álljon a törvénynek, mint azelőtt. Harmadszor pedig haragot és halált eredményez. Átadja a törvényszegőt Isten haragjának, és megállapítja, hogy kötelező módon halállal kell lakolnia. E három közvetett hatás ismertetésekor Szegedi ismételt hangsúlyozza, hogy a törvényszegés, a bűn fölgerjesztése, a harag és halál nem a törvény, hanem az ember hibájából származik (*non suo sed nostro vitio*).

A fenti négy példa alapján azt láthatjuk, hogy bár a reformátorok különböző szemszögből közelítették meg a törvény hasznáról szóló tanítást, a Szentírás által mégis szellemi rokonságban állnak. Felosztásuk nem minden esetben azonos és különböző módon tárgyalják a törvény egyes hasznait,

de mégsem mondanak ellent egymásnak. A különbségek egyfelől az adott szerző élethelyzetére és történelmi kontextusára, másfelől pedig képzettségére vezethetők vissza. A törvény hármashasznáról szóló tanítás igazsága mellett, a reformátorok írásaiból sok apró részlettel egészíthetjük ki jelenlegi ismereteinket, és felmérhetjük a törvénnyel való foglalkozás mai jelentőségét.

Isten törvénye és a Keresztyén Anyaszentegyház

Az eddig leírtak alapján kijelenthetjük, hogy egyáltalán nem fölösleges vagy haszontalan dolog részletesen megvizsgálni az Isten törvényéről szóló tanítást. Bár nem a törvény megtartása alapján igazulunk meg, kegyességünkhöz mégis hozzátartozik az Isten törvényének betöltését célzó igyekezet. Ezt erősítik meg a *Heidelbergi Káté* 114. és 115. fejeletének szavai:

„De vajon megtarthatják tökéletesen e parancsolatokat, akik Istenhez megtértek?”

Nem: mert még a legszentebbek is, ameddig e földön élnek, az engedelmességet csakhogy éppen elkezdték; ámde komoly elhatározással tényleg elkezdtek élni Istennek nemcsak egynémelyik, hanem minden parancsolata szerint.”

„Miért hirdetteti Isten a tízparancsolatot olyan szigorúan, ha azokat ebben az életben senki sem tarthatja meg?”

Először azért, hogy egész életünkben egyre jobban megismerjük a mi bűnös természetünket, és így egyre jobban kívánjuk bűneink bocsánatát és a Krisztusban való igazságot. Másodsor, hogy a Szentlélek kegyelméért könyörögve, szüntelenül törekedjünk Istennek ábrázatára mindinkább megújulni, míg e földi élet után elérjük a tökéletességet.”

A reformátorok tehát fontosnak tartották Isten törvényét, és igyekeztek úgy magyarázni és alkalmazni azt, hogy elkerüljék a törvényeskedés csapdáját. A következőkben szólnunk kell az Isten törvényéről szóló tanítás jelenkori teológiai alkalmazhatóságáról.

A bevezetőben már említettük, hogy a teológiai szakirodalom jelentős része az etika keretén belül tárgyalja az Isten törvényéről szóló tanítást. Továbbá: kétségkívül pozitívan kell értékelnünk, hogy a teológiai etikák egy része a teremtési rendek alapján, míg más része a Tízparancsolat alapján épül fel. Ez utóbbi előnyét Szűcs Ferenc a következőképpen indokolja:

„[az etika előadásában] a klasszikus reformátori modell azonban egyszerűen a Tízparancsolat magyarázása. Mi is ezt az előadási módot fogjuk követni. Kettős szempontból is ez látszik legcélszerűbbnek.

Először is így fejeződik ki leginkább a 'két kőtábla' egysége és szétválaszthatatlansága, másrészt meggyőződésünk, hogy valamenynyi ún. 'etikai' téma implicite benne van a 'Tíz Igében'. Kálvin meggyőzően fejti ki, hogy a próféták, mint igehirdetők akár az egyéni, akár a szociális

élet problémáiról szóltak, tulajdonképpen csak Isten parancsolatait magyarázták és alkalmazták korukra.”⁸³

Bármelyik előadásmódról legyen is szó, Isten törvényének gyakorlati magyarázását és alkalmazását egyik sem mellőzheti, hiszen a keresztyén etika az Isten cselekedetei által meghatározott emberi cselekedetekről szól.⁸⁴ Helyénvalónak tarthatjuk Ursinus megállapítását, aki azt állítja kátémagyarázatában, hogy Isten törvénye a jó cselekedetek mércéje (*norma bonorum operum*) az Anyaszentegyházban.⁸⁵ Ebben a normában megláthatjuk az Isten akarata szerint megújult élet mintáját is. Ez pedig egyértelműen jelzi, hogy az Isten törvényéről szóló tanítás mennyire jelentős az etikai témák kutatásában és kifejtésében.

A törvényről szóló helyesen és pontosan kidolgozott tanításnak jelentős hozadéka van a gyakorlati teológiai tudományok számára is. Németh Dávid ezt írja:

„[...] a törvény és az evangélium kategóriái a lelkipozás elméletében alkalmasak arra, hogy segítségükkel az 'istenti' (és az ezt megfogalmazó teológiai bizonyágtétel) és az emberi (és az ezt feltáró humán tudományos kutatási eredmények) megnyilvánulások között tartalmi különbséget tegyünk.”⁸⁶

A lelkipozás elméletében a törvény és az evangélium olyan kapcsolati módokat jelölnek az Isten és az ember között, amelyeknek jellemző struktúraelemei vannak:⁸⁷

- a törvénynek: következményesség, függőség, kiszámíthatóság, realitásérzékenység, közvettség, konfliktusosság, kritika, emberi aktivitás.
- az evangéliumnak: szabadság, elengedés, közvetlenség, elfogadás, szeretet, ígéret, emberi passzivitás.

E fogalmak segítségével kifejezhető a kapcsolat a lelkipozói hitre segítés és a pszichoterápiás módszerekkel élő lelkipozói segítség között. Németh Dávid itt a következő magyarázatot adja: a lelkipozás elméletében a törvény és az evangélium egyaránt az Isten és ember közötti kapcsolatra vonatkozik. Az evangélium e kapcsolat közvetlen módjait foglalja össze, miközben Isten kijelentésére és cselekvésére koncentrál (szótériológiai kicsengéssel); a törvény pedig e kapcsolat közvetett módjait jelöli s eközben az ember lehetőségeire és cselekvésére összpontosít (teremtésteológiai kicsengéssel).⁸⁸

⁸³ Szűcs Ferenc: *i. m.* 137.

⁸⁴ Török István: *i. m.* 56.

⁸⁵ Ursinus, Zacharias: *i. m.* 557.

⁸⁶ Németh Dávid: *Isten munkája és az ember lehetőségei a lelkipozásban*. Kálvin Kiadó, Budapest 1993, 90.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Uo. 125.

Az Isten törvényéről szóló tanítás legalább ugyanennyire fontos a kateketika, homiletika és misszológia számára is. A katekézis során ugyanis Anyaszentegyházunk gyermekeivel és ifjaival törekszünk megismertetni az emberrel szövetséget kötő és őt kegyelmébe fogadó Isten akaratát, míg az igehirdetés arra irányítja az igehallgató gyülekezet tagjait, hogy az Isten akarata szerint újuljanak meg naponként és életük megszenteltté legyen.

Végül pedig meg kell még említenünk, hogy az egyházjog sem mellőzheti az Isten törvényéről szóló tanítást. Idéztük ugyanis a reformátorok tanítását, akik egyértelműen állították, hogy Isten törvénye megtanítja: milyen az igazi egyház és az igazi vallás, illetve útmutatásokat tartalmaz a helyes egyházszervezetre és egyházkormányzatra nézve is.

Az Isten törvényéről szóló tanítást tehát a teológia bármely területén hasznosíthatjuk. Van azonban néhány szempont, amelyre oda kell figyelniünk a misszió sikere érdekében. Mindenekelőtt arra, hogy a 16. század teológiai fogalmai nem feltétlenül azonosak a mai tudományos és köznyelvi fogalmakkal. Csupán egyetlen példát említsünk: Ursinus azt mondja, hogy az újjá nem született ember szinte szükségképpen gyűlöli Istent és embertársait. Mivel az eltelt közel 450 esztendőben nemcsak a nyelv változott sokat, hanem főként az emberek gondolkodásmódja, sokkal árnyaltabban kell fogalmaznunk. Továbbá azt is kell látnunk, hogy más volt az emberek viszonya a valláshoz a 16. században, és ismét más manapság. Míg a 16. században nem igazán lehetett beszélni egyházon kívüli erkölcsös emberről, addig mára már változott a helyzet. Látni ugyanis az újjá nem született, de erkölcsös emberek életét (gondoljunk a sztoikus erkölcsűekre), nem állíthatjuk jó lelkiismerettel, hogy gyűlölik Istent és embertársaikat. Először azért, mert valószínűbb, hogy nem ismerik Istent, illetve nem hiszik az ő létét (ez még nem gyűlölet). Másodsor: több esetben is nyilvánvaló, hogy szeretik embertársaikat, akikért nagyon komoly, gyakran az újjászületetteket is megszégyenítő áldozathozatalra képesek. Ha tehát sikeres missziót akarunk irányukban folytatni, alaposan meg kell gondolnunk, miként aknázzuk ki a törvény nevelő hasznát, hogy az számukra is valóban Krisztushoz vezető mester, pedagógus legyen.⁸⁹ Ha viszont figyelmesebben megvizsgáljuk a reformáció korában, illetve a napjainkban használt fogalmakat, azt is megállapíthatjuk, hogy amit ma általános emberi erkölcsnek, humánumnak nevezünk, azt a reformátorok *lex naturaenak*, természeti törvénynek nevezték, amelyet Isten a bűneset után írt be minden ember szívébe. Igaz ugyan, hogy a reformátorok örök érvényű teológiai igazságokat állapítottak meg az Írás alapján, fogalmainkra azonban, amelyekkel ezeket az igazságokat körülírjuk, fokozottan oda kell figyelniünk.

⁸⁹ Meggyőződésünk, hogy Jézus Krisztus szavai: *legyetek azért okosak, mint a kígyók és szelídek, mint a galambok* (Mt 10,16) a misszió módjára is vonatkoznak. Példaértékű lehet Pál apostol athéni beszéde, amelyben nem a bálványimádás sokszínűségét hangsúlyozta, hanem az athéniak istenfélelmét (ApCsel 17,22–31).

Másodsorban arra is oda kell figyelnünk, hogy a pszichológiai statisztikák szerint egyre több a depresszióval, különféle komplexusokkal és önértékelési zavarokkal küszködő ember, akiket el kell érünk a misszió és az igehirdetés által. Meggyőződésünk, hogy ha megfelelő módon aknázzuk ki az Isten törvényéről és evangéliumáról szóló tanítást, értékes tagokat nyerhetünk meg Krisztus egyházának, akiket Isten Szentlelke átformálhat, és akik helyreállított hittel és lelki egészséggel teremhetik a háládatosság gyümölcseit. Példaként figyeljük meg a *Heidelbergi Káté* 86. fejeletét, amelyben arról van szó, hogy miért kell jól cselekednünk. A három részre tagolt válasz második gondolatkörében ez áll: többek között azért kell jól cselekednünk, hogy a magunk igaz hite felől annak gyümölcséből bizonyosak lehessünk. E fejelet részletben az is ott van kimondatlanul, hogy Isten ilyen módon akarja javítani az ember önértékelését. Ő igényt tart a teljes emberi életre, és ha Szentlelke által képessé tesz a jó, vagyis az Isten törvényének cselekvésére, életünk minden bizonnyal értékes Krisztus érdeméért Isten színe előtt.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a keresztyén Anyaszentegyháznak hasznára válik az Isten törvényéről szóló és Szentírásban elénk tárt tanítással való foglalkozás. Isten ugyanis azt akarja, hogy népe erkölcsös, fegyelmezett és bölcs életvitelt folytasson, és szabad lelkiismerettel küzdjön a bűn és a sátán ellen. Ezt tanítja meg, erre készíti fel az ő népét a Krisztus által betöltött, megerősített és átértelmezett törvény felhasználásával, és ugyanakkor buzdít, hogy a Szentlélek kegyelméért könyörögjünk és szüntelenül törekedjünk Istennek ábrázatára mindinkább megújulni, míg e földi élet után elérjük a tökéletességet.